

Atceres un pārdomas

Latvijas grāmatai — 400 gadi! Mūsu grāmatu apgādos pusgadsimtā (1931 — 1986) izdoti arī latgalieši dzīves stāstnieka, ievērojamā kultūras darbinieka un rakstnieka **Jāņa Niedres** 13 romāni un daudzi viņa stāsti. Latviešu un krievu valodās izdotajā periodikā ir simtiem viņa publikāciju par literatūru, folkloru un etnogrāfiju, par sabiedriski politiskiem jautājumiem un vēsturi.

Vai novadnieki — Līvānu un Preiļu grāmatu draugi — varēs lasīt rakstnieka mūža pēdējo darbu — nepabeigto vēsturisko romānu «Viņi nāves nebaidījās»?

Man, līvānietim, gribētos, lai arī šo darbu saņemtu tauta.

Cilvēka mūža veikumu, bija pieņemts mērīt ar vienu olekti — cik viņa domas iekļaujas «pareizas» ideoloģijas rāmjos. Rodas jautājums; vai dodami atjaunotni Zentai Mauriņai, Andrievam Niedram, Edvardam Virzām, nu savukārt liegsim to J. Niedrem? Cik daudz jaunu patiesību un «patiesību», negaidītā, neordinārā ir atklājies biogrāfiju izpētē tagad — atklātuma laikā!

Nav daudz cilvēku, kas saviem jaunības ideāliem paliek uzticīgi visu mūžu — no sākotnes līdz atvadām.

J. Niedre tāds palika. Šo principialitāti un vīrišķību augsti vērtē arī daudzi Latvijas Rakstnieku savienībā.

Lasot nepabeigto romānu manuskriptā (tas atrodas Preses namā — republikā pazīstama kultūras darbinieka Rakstāmgalda atvilktnē), varam, protams, oponent autoram par viņa - viedokli, redzējumu un 1919. — 1921.gadu vēsturisko notikumu interpretāciju. (Bez subjektīvā elementa mākslas nav.) Un tomēr neapstrīdama ir jaunā vēsturiskā romāna par notikumiem Latgalē (Līvānu miestā un Rēzeknē) kultūrvēsturiskā nozīme.

Izlasījis romānu, pievienojos secinājumam, ko savā grāmatā «Nepārtrauktība» par autoru vispārīnāti, jau izteicis literatūras zinātnieks, filoloģijas zinātnu doktors Bronislavs Tabūns: «Mēs bez grūtībām uztveram J.Niedres tēlojuma stingro dokumentalitāti, atturīgo un lakonisko, vietumis protokoliski sauso vēstījuma stilu. Bet vai šajā stingri dokumentālajā romānā iztēles darbs bijis mazsvarīgs? Jāteic — gluži otrādi. Dokumentēt romānā kādas vēsturiskas personas dzīves stāstu, acīmredzot, nozīmē ievest šo personu mākslā pēc iespējas tuvu oriģinālam, vairoties no «klajiem piedomājumiem» (J. Niedre).

Romāna stilu un valodu nelaiķa rakstnieks noslīpēt nepaguva. Bet bagātās latgaliešu leksikas, sulīgā kolorīta dēļ, šķiet, lasītāji var piedot autoram viņam raksturīgo stila smagnējību.

Darbs uzrakstīts ar meistara, erudīta prozaiķa roku.

Romāna vēstījums apraujas 147. lapas pusē (mašīnrakstā). Viens no Līvānu jaunekļiem — Soltumu Pēteris — jau ievainots, kopā ar latviešu strēlniekiem no miesta pa Preiļu ceļu tiek aizvests uz Rēzekni: pēc iziešanas no slimnīcas gatavojas zemgrīdes un partizāna pienākumiem un brauc pie krētuliešiem...

Vēsturiskajā romānā, kur grodi vērpjas Līvānu puses laužu likteņstāsti, ir epizodes, kas atklāj «Līvānu pulku» — Purvinsku Ivguļa, Pētera un citu tikšanos ar latviešu strēlniekiem un legendārā dignājieša Roberta Vaiņāna partizāniem. Jauniešiem uztic sargāt dārgu vietu miesta kapsētā.

Viņus redzam, vecā ugunsdzēsēju biedrības nama ballītēs, tikšanās reizēs ar sirsnīgajam, mīļotajām latgaliešu meitenēm, Līvānu Darba Jaunatnes Savienības vadītāja Indriksona istabā «revkomā», Lielajā (Rīgas) Ielā... Ieskiecīti romānā arī miesta kalējs Daģis un citi līvānieši 1919. gada vasarā un rudenī.

Atvadījies no savas meitenes Rēzeknē, jauneklis lolo cildenu mērķi: «Es būšu starp pašiem drosmīgākajiem kretuliešiem! Mans hektogrāfs bezdarbība nepaliks, uzsaukuma lapiņas izgatavošu arī apšaudes stundas. Pat ja iznāks saķerties ar pārspēku».

Ar šādu lepnumu un pašapziņu jaunais līvānietis devās cīņas ceļā par sociālismu Latvijā.

Laikmeta vētrās un virpuļos rauti, cilvēki, ja tie ir godīgi, vadās pēc vispārcilvēciskas morāles mūžsenajām vērtībām taisnīguma, humānisma, personības cieņas... Viedokļi mēdz būt dažādi. Salīdzināsim, piemēram, savā pārliecībā tik dažādas personības kā J. Niedri un Z.Mauriņa, un mums grūti lemt, kura dzīves pieredze un izvērtē taisnīgāka, precīzāka.

Zentai Mauriņai, šķiet, nebūtu pieņemama nelokāmība, ar kādu Jānis Niedre aizstāvēja savu pārliecību un pasaules uzskatu, kas veidojies arī Latvijas Republikas cietumu kamerās. Niedrēm neticību un pamatotu izbrīnu radīja Mauriņas naivitāte, viņas šaubas, ka tālaika cietumos par savu politisko pārliecību varētu būt ieslodzītas arī... latviešu sievietes. (Zenta Mauriņa, kā atminas Niedre, šim faktam neticējusi.)

Dzīve ir pārpārēm dialektiskām pretrunām un paradoksiem bagāta. Tādas pārdomas mani uzvirmo, izlasot novadnieka pēdējo romānu.

...Jauneklis J. Niedre kā kolportieris nesa uz Latvijas lauku mājām grāmatas. Rīgas muzejiem viņš Latgalē vāca daudz latgaliešu tautas daiļamatnieku darinājumu, etnogrāfiskās bagātības, ko pētīta arī pats un izvērtēja. Un, slīmībām spītējot, rakstīja stāstus un romānus... Ne mums izlemt, kas no padarītā devis tautai svarīgāko. To izspriedīs laiks.

Daudz jaunu slāņu atsedz šis laiks. Tikai pēc 30 gadiem mēs visi, beidzot, uzzinām motīvus, kas mudinājuši Cēsu partijas komitejas sekretāru 1. Pinski 1951. gadā nosūtīt uz «Cīņas» redakciju apmeļu vēstuli (korespondenci) par Viļa Lāča «Ideoloģisko kļūdu» romānā «Uz jauno krastu». (Šī publikācija toreiz rakstniekam ar vārdu visā pasaulē varēja nest iznīcību, nāvi...) Līvānu rajona laikraksta «Uzvaras Ceļš» bijušais redaktors J. Lapsa, kas intervāla I. Pinski, diemžēl nav pateicis lasītājiem, kā pēc 1951. gada b. Pinksis virzījās pa slidenajām karjeras kāpnītēm: LKP Liepājas apgabala komitejas sekretārs. Latvijas Republikāniskās arodbiedrību padomes priekšsēdētājs Rīgā (Skat. žurnāla «Karogs» 1988. gada 10. numuru.)

Cik nojaušu, J. Niedre pēc kara daudz sevi ir pārvērtējis. Atmiņā viņš paliek kā lielas kultūras cilvēks - vienkāršs un harmoniski viengabalains.

Mūsu pēdējās tikšanās rītā Rakstnieku savienība sirmais, bet garīgi možais rakstnieks sacīja: «Mani atkal grib likt slimnīcā. Neiešu tur pagaidām. Jāstrādā! Pie mūsu, Litfonda, dakteriem gan jāstaigā, — uz procedūrām. Grūti tagad nākas — bez nūjiņas vairs neiet, bet uz ielām kļuvis tik slidens.»

Varbūt nojauta jau tajā rītā, ko pateica...

Atvadoties viņa rokaspiediens kā parasti bija stingrs, ciešs. Tāds tvēriens varēja būt mūsu tālajiem senčiem, kas tēvu zemē līduši līdumus, veidojuši druvas. Līdumā, ko saucam par rakstniecību, ir arī Jāņa Niedres nogabals.

Liels nogabals.

Viņš bijā sava laika pretrunu virpuļos nelokāma personība. Tāpat kā viņa grāmatu stiprākie tēli. Savu vēsturisko varoņu dzīves stāstus autors skrupulozi izpētīja un ir mums atstājis dokumentālā vēstījumā.

Daudziem varbūt liksies paradoksāli, bet uzdrošinos sacīt, ka dokumentos, kur Latvijas Tautas fronte iestājas par cilvēcisku taisnību, viņš liktu arī savu parakstu. Viņš bija atelsts, bet vēl mūža nogalē ar cienu pieminēja savu skolotāju — Līvānu draudzes garīdznieku, folkloristu, latgaliešu lielo humānistu Pēteri Smelteru. Viņš bija savus principus aizstāvošs ideologs, un tomēr iestājās par tautai tuvo veco latviešu ziņģu izdošanu grāmatā. (Un saņēma par to kārtējo brāzienu no «pareizajiem!»)

Sokrāts, ja nekļūdos, ir teicis, ka viņam dzīvība dārga, bet patiesība vēl dārgāka. Šādas raksturā noturīgas personības izraisa cieņu — cilvēki, sava izvēlētā ceļa gājēji, nevis - vējraži.

„Jālaužas uz Ļaudonu. Rēzeknē Ļaudonu pieminēja Kretuļa sakarnieks. Tur uz velosipēda no Rīgas puses iebraukuši vēstneši. Nevarētu būt, ka tagadnīt Ļaudona viss pa tukšo». Šie, lūk, ir PĒDĒJIE trīs teikumi, ko savā PĒDĒJA vēsturiskajā romānā Jānis Niedre uzrakstīja dzīves ...PĒDĒJA RĪTA.

No Vesetas ieliņas, kur dzīvoja, viņš devies uz veikalu pēc rītišķa. Un uz slidenās ielas... (Varbūt ar tādu sirds kliedzienu dažus mēnešus vēlāk radio izskanēja kādas čaklas un godīgas Rīgas sētnieces vārdi, ka nevis apkārt Rīgai smilšu kalni, bet RĪGĀ pašā ...ledus lauki, un smiltiņas daudzi nevižo uzkalsit. Varbūt arī viņa zināja J. Niedres tuvinieku un talanta cienītāju un draugu sāpi?)

Vai tā nav drāma, ka netikumam — slinkumam, kas kā rūsa saēdis daļu sabiedrības, par upuri kļuvis cilvēks, kurš tik daudz laba teicis un savā daiļradē rakstījis par vienkāršā darba cilvēkiem. Viņu dzīvi Jānis Niedre ļoti labi pazina. Un viņu sāpi, cerības.

Kā lai neizskanētu pāri Latvijai ļaunā laika prasība (100 000 cilvēki to atbalstīja 7. oktobri Mežaparkā), lai visa mūsu sabiedrība ātrāk virzītos uz cilvēciskāku, godīgāku un tikumiskāku nākotni, kur cieņā nevis vārds, bet darbos būtu celts humānisms, cilvēka pienākums un -viņa sūtības pati būtiskākā vērtība — **darba tikums**.

Ar šo pārdomu arī noslēgšu sarunu par mūsu novada cilvēku, viņa nepabeigto romānu, kur tik daudz jūtu siltuma dāvāts. Līvānu zēniem un vispārcilvēciskā.